

Facultat de Filosofia i Lletres
Lliçó inaugural del curs 2009 - 2010

Pere Lluís Font

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Facultat de Filosofia i Lletres

Lliçó inaugural del curs 2009 - 2010

Pere Lluís Font

Universitat Autònoma de Barcelona

LLIÇÓ INAUGURAL
DEL CURS 2009 - 2010

Elogi de les Facultats de Lletres

1. Introducció

Començo agraint amicalment a la Sra. Degana i al seu equip la gentilesa (potser la temeritat) de confiar-me aquesta lliçó inaugural. Per a mi, l'encàrrec ha tingut ja una primera virtut: la de rejuvenir-me uns quants anys amb el retorn a la *meva* Facultat. En efecte, n'ha fet cinc que hi vaig fer la lliçó de comiat com a ritu de pas cap a la jubilació i, per tant, cap a una progressiva desconnexió mental de la universitat i cap a una major disponibilitat per a col·laborar amb altres institucions i per a empènyer algun vell projecte personal.

Tornar a parlar a la Facultat després de cinc anys d'absència té l'avantatge de no estar ja atrapat per l'urgent i de poder destriar amb més claredat l'important. També valdria aquí la vella metàfora dels arbres i del bosc. Ara contemplo la Facultat de fora estant, però amb els records ja sedimentats dels molts anys que hi vaig treballar. I aquesta situació no deixa de causar-me una sensació una mica estranya, sobretot perquè ara veig més clar què hauria hagut de ser (i només va ser de manera temptejant) la meua vida universitària. Amb la perspectiva que em dóna el distanciament, m'agradaria, en aquesta recalada, saber comunicar algun granet de saviesa, com a collita, per migrada que sigui, d'una llarga etapa de dedicació voluntària.

He titulat la meua intervenció "Elogi de les Facultats de Lletres". Elogi, en un sentit semblant al dels coneguts "elogis" maragallians, que no són mai simplement elogis, sinó també actes de fe i esforços de lucidesa. També la podria haver titulat "Grandesa i misèria de les Facultats de Lletres", amb la intenció de recalcar-ne la grandesa, sovint desdibuixada per les massa perceptibles misèries quotidianes i per alguna flaca esdevinguda endèmica. En tot cas, el meu discurs obeeix a una doble convicció: que una bona Facultat de Lletres és un projecte ambiciós i difícil, però atractiu i plausible, i que una bona Facultat de Lletres és determinant per a una bona universitat.

La reflexió que em proposo de fer demana una visió sinòptica del conjunt de la universitat i del conjunt de la Facultat de Lletres. Per descomptat, parteixo del supòsit que el manteniment d'una Facultat de Lletres integrada (una espècie que fa dos o tres decennis va arribar a estar en perill d'extinció i que ara, afortunadament, s'està convertint pel que sembla en espècie protegida) és un petit tresor, que molts vam defensar en el seu moment i que la Universitat Autònoma de Barcelona finalment va saber preservar contra els vents de l'època que bufaven en favor del desmembrament. La Universitat Autònoma de Barcelona compta en el seu haver amb aquest petit (o no tan petit) tresor. Fins i tot hi ha indicis que la universitat germana gran de la nostra, després de l'esquarterament despietat de la seva Facultat de Lletres, somia ara en una espècie de reagrupament *de facto* en el campus migpartit entre l'edifici històric i el nou edifici del Raval de Barcelona.

Naturalment, això suposa que una Facultat de Lletres no és una simple unitat administrativa, una suma gestionable d'especialitats amb característiques i necessitats semblants, sinó que té un sentit intrínsec i un àmbit específic. Faig notar, de passada, que parlo de "Facultat de Lletres" (en comptes de "Facultat de Filosofia i Lletres", que en el nostre cas és el nom oficial), no pas inadvertidament o per economia de llenguatge, sinó intencionadament, i espero que els col·legues del Departament de Filosofia no em tinguin malícia pel fet d'incloure la filosofia dintre del concepte de *lletres*. Com també es podria incloure dintre del concepte d'*humanitats*, que ha esdevingut una denominació pràcticament sinònima de *lletres* i que l'administració utilitza preferentment per a designar una de les grans agrupacions de disciplines universitàries, al costat de les *ciències socials*, de les *ciències a seques* i de les *enginyeries*. (No entro ara en el tema de la nova llicenciatura d'Humanitats, la instauració de la qual temo que va ser una ocasió perduda per a repensar la Facultat de Lletres.)

2. Sobre els conceptes de *lletres* i d'*humanitats*

Tinc la impressió que no s'ha teoritzat gaire sobre el concepte de *lletres* que dona nom a una de les nostres Facultats. Tot fa pensar que s'ha configurat bàsicament per oposició al concepte de *ciències*, que dona nom a la Facultat simètrica. Seria el resultat de repartir-se l'herència de la Facultat d'Arts medieval, el trivi i el quadri-
vi, progressivament distanciats a partir del Renaixement, època en què els "humanistes" i els "científics" sovint es donaven l'esquena, fet que prefigura la posterior divisió entre les anomenades "dues cultures". Després, el quadre es va anar tornant més complex a mesura que van anar apareixent les ciències socials, alguna de les quals encara alberga a la Facultat de Lletres, com els fills que tarden a anar-se'n de casa (altres s'hi han quedat amb tots els títols de legitimitat).

He dit que *lletres* i *humanitats* en el nostre context universitari funcionen pràcticament com a sinònims. I fins i tot en el llenguatge corrent: el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans defineix les *humanitats* com “el conjunt d'estudis relacionats amb les lletres i amb les activitats que fan referència als valors humans”, i les *lletres*, com les “disciplines humanístiques, especialment la literatura”, il·lustrant aquesta darrera definició amb l'exemple “una facultat de lletres”. En tot cas, *lletres* i *humanitats* pertanyen a la mateixa constel·lació de conceptes. Però voldria ara fixar-me en la segona denominació, perquè potser en aquest moment dóna més joc. El punt de referència històric és l'humanisme del Renaixement, és a dir, el moment del descobriment de l'ideal educatiu de l'antiguitat clàssica, que aspira a donar un cert coneixement de la condició humana i un cert tipus de cultura general a través dels *studia humanitatis*, especialment de les arts del llenguatge i de la filosofia moral, exemplarment teoritzades i practicades pels clàssics grecs i llatins. Des de la perspectiva actual, la mirada de l'humanisme renaixentista cap a l'antiguitat pot semblar episòdica, però ens en queden com a valors permanents els objectius perseguits, a saber, el coneixement de l'home i el desenvolupament de tot allò que és humà, segons la famosa dita de Terenci: “Sóc home i res del que és humà no penso que em sigui aliè”. Suposa fe en la dignitat humana i confiança en l'educabilitat de l'home.

Però, ¿es pot acotar una mica més el concepte d'*humanitats*, altre nom de les *lletres*? Les llistes de disciplines universitàries, no sempre coincidents, que l'administració agrupa ara sota aquesta denominació mostra que no disposem d'un concepte d'*humanitats* que sigui prou clar, compartit i aglutinador. Sembla un conjunt disciplinari de límits mal definits, que s'encavalca parcialment amb el de les *ciències socials*, del qual el separa una línia que té molt de convencional. Però, si observem la història del redimensionament de Facultats de Lletres com ara la nostra a conseqüència de la “migració” d'algunes ciències socials nascudes en el seu si, trobem potser un bon indicador: podem pensar que hi queda un nucli resistent amb vocació de permanència i que té com a objectiu propi el que tradicionalment anomenem *formació* (la *paideia* dels grecs, la *Bildung* dels alemanys). Si se'm permet la comparació casolana, diria que les humanitats (aquest nucli resistent al moviment centífug) se'ns presenten com una mena de tamboret amb quatre potes, que es van acreditant totes quatre com essencials: la filosofia, la filologia, la història i —passeu-me l'anglicisme— l'artística. Són el lloc per excel·lència del pensament (filosofia), de l'expressió (filologia i artística) i de la memòria (història). En aquest esquema, considero inseparable de la història, almenys en la nostra tradició universitària, la geografia, la qual, d'altra banda, és potser la més global de les ciències socials i pot ser considerada com l'ambaixador permanent d'aquestes

en la república de les humanitats. No veig tan clar el lloc de l'antropologia, però no hi fa cap nosa, adossada, com la geografia, a la "pota" històrica, si s'hi troba a comoditat de tothom. Els estudis corresponents a les "quatre potes del tamboret", també es pot admetre que són ciències *sui generis* (unes més que altres), o que tenen almenys alguns aspectes "científics". Aquesta deu ser una de les raons de dir-ne a vegades *ciències humanes*, una denominació que no sé veure en què es diferencia de la de *ciències socials* si no és per certes connotacions, i que, per tant, utilitzada en comptes d'*humanitats*, em sembla que no fa sinó desdibuixar-ne el concepte. Una altra raó d'aquesta denominació deu ser la pruija de conduir les humanitats cap a la cleda científica, deixant entreveure així un dels complexos que assetgen les Facultats de Lletres.

3. De la crisi de les humanitats a la crisi de la idea de *Facultat de Lletres*

Ara bé, en un "elogi" de les Facultats de Lletres, un mínim de realisme fa que un hagi de referir-se al tòpic actual de la crisi de les humanitats. Vull començar remarcant que aquest és un tòpic recurrent, que s'alimenta tradicionalment en el retret de la seva inutilitat social. Ja Plató reivindicava, per boca de Parmènides, en el diàleg que porta el nom d'aquest filòsof, "uns exercicis que semblen inútils i que el comú de la gent anomena *parola*" (*Parmènides*, 135 d). Però potser sí que en el nostre temps aquest tòpic té un abast desconegut fins fa poc. Els indicis principals d'aquesta crisi deuen ser, d'una banda, la seva desvaloració social per la seva menor rendibilitat en el mercat de treball, amb la consegüent davallada de la demanda universitària (i amb una certa tendència a la reducció del seu espai també en l'ensenyament secundari), i, d'altra banda, la desvaloració social de la tradicionalment anomenada *cultura general*, de què parlaré tot seguit, íntimament relacionada amb les humanitats. Els resultats negatius són ja bastant visibles: depauperació lingüística, que al nostre país és encara segurament més acusada a causa de la degradació alarmant que sofreix la nostra llengua; pèrdua de gust per l'art d'expressar-se bé (oralment i per escrit), que condiciona profundament l'art de pensar bé; substitució apressada i acrítica de la cultura de la paraula i de la reflexió per la cultura de la imatge i de la digitalització; manca de referents culturals sòlids, tant humanístics com científics; disminució de l'interès pels clàssics de la literatura, del pensament i de la religió; dèficit de recursos davant de les beateries culturals del moment i de la tendència a la unidimensionalitat resultant de l'hegemonia de la ideologia tecnològica. Les causes, cal buscar-les, sens dubte, en un canvi profund en l'escala de valors, en interacció amb altres factors culturals, socials, econòmics i tecnològics, amb el benentès que els indicis i els resultats passen a actuar de fet també com a causes en una mena de cercle pervers entre causa i efecte.

Ens hi hem de resignar sense plantar-hi cara? Hi ha qui, carregat de bones intencions, veu menys greu la crisi, que seria només una crisi de les humanitats “clàssiques”, i lloa l’esperit crític de les humanitats noves, “modernes”, que no se sap ben bé quines serien (algunes de les ciències socials?; potser les ciències de la comunicació?). No hi estic gens d’acord. Penso que té raó el sociòleg Peter Berger quan afirma que no estem pas en una època d’esperit crític, sinó més aviat en una època de credulitat. Penso que la nostra època és, en efecte, retòricament crítica, però realment crèdula, i això en una bona mesura per manca de formació bàsica en el sentit clàssic. Així, doncs, no crec que s’hagi de donar per tancat el contenciós.

Però també penso que la crisi de les humanitats a què m’acabo de referir no es pas el pitjor que els passa a les Facultats de Lletres. Temo, més aviat, que aquestes estiguin “tocades” (espero que no “enfonsades”) no pas per la davallada de la demanda i del prestigi social de les humanitats (encara que potser això alguna cosa hi té a veure), sinó perquè estan oblidant la seva ja esmentada funció específica, la *formació*, convertint-se *de facto* en agrupacions d’unitats semblants a les “escoles tècniques superiors”, que preparen simplement i directament per a una professió. Seria el triomf del model universitari napoleònic (universitat professional) sobre el model britànic (universitat humanista, que imprimeix caràcter amb una relativa independència de quina sigui la carrera cursada). Les nostres Facultats de Lletres, acomplexades, semblen temptades de pensar que poden salvar-se reproduint mimèticament models provinents del camp de les ciències aplicades, o de les ciències “dures” (el que s’ha anomenat “enveja de la física”), sense adonar-se que així estan firmant la seva sentència. Aquesta és la flaca endèmica a què al·ludia al començament. On queda aquella esplèndida idea de les Facultats de Lletres com a lloc de la transmissió crítica del patrimoni cultural de la humanitat, que, com deia l’admirat José M. Valverde, és el que justifica la seva existència?

4. Sobre el concepte de *cultura*

He suggerit que la crisi de les humanitats comportava també una reculada de la *cultura general*, que és considerada cada vegada més un luxe antiquat. Això i la pregunta pel lloc de les humanitats en el conjunt de la cultura, de què parlaré després, em porta a fer encara una marrada pel concepte de *cultura*, que pertany a la mateixa constel·lació que el de *lletres* i el d’*humanitats*, però que és més ampli.

Què volem dir quan diem *cultura*? *Cultura*, en general, es contraposa a *natura*. És tot allò que no és natura, tot allò que porta la marca de l’home. La contraposició entre *natura* i *cultura*, que correspon si fa no fa a la contraposició grega entre

physis i *nomos*, suposa que en l'home mateix hi ha elements naturals i elements culturals. És una distinció bàsica, però que no deixa de plantejar problemes, perquè no és tan nítida com pot semblar a primera vista. En efecte, ¿hi ha en l'home natura que no estigui ja afectada per la cultura? ¿O allò que en l'home anomenem *natural* és simplement *acostumat*, de la mateixa manera que hi ha costums tan arrelats que han esdevingut una segona natura, com han pensat tants filòsofs des de Demòcrit? Però aquests són problemes filosòfics que ara podem deixar de costat. D'altra banda, l'etologia parla també de *cultura animal*, arrabassant així a l'home el privilegi de la cultura. Amb tot, el que és segur és que el lloc per antonomàsia de la cultura és l'espècie humana. La cultura per antonomàsia és una realitat humana, que pertany a l'ordre de la creativitat, de la convenció i del simbolisme i que suposa aprenentatge i transmissió.

Podem considerar la cultura des de dues perspectives diferents. Subjectivament, *cultura* vol dir cultiu o conreu de les facultats humanes i també el seu resultat (la qualitat de la persona culta, que té coneixements, sensibilitat, etc.). En aquest sentit es contraposa a *incultura* (tota cultura engendra incultura com la seva ombra; incultura, sempre relativa a una determinada cultura) i té sovint un matís axiològic, perquè ser culte es considera “millor” que ser inculte. Objectivament, en el sentit més ampli (antropològic) del terme, cultura és el conjunt de característiques socials, morals, religioses, artístiques, científiques i tècniques d'un grup humà en una època determinada. Dit altrament, és el conjunt de formes de vida, és a dir, de maneres de creure, pensar, sentir, valorar, comportar-se, alimentar-se, organitzar-se, etc., propi d'una societat i d'una època, i dels productes que aquest conjunt de maneres genera (costums, mentalitat, institucions, obres artístiques, literàries, intel·lectuals, materials, tècniques, etc.), amb el benentès que els productes retroalimenten les maneres, perquè en són alhora factor i fruit. Simmel deia bellament que la cultura, en aquest sentit, era “la provisió d'espiritualitat objectivada per l'espècie humana en el curs de la història”. Unint tots dos sentits, el subjectiu i l'objectiu, Max Scheler identificava cultura i humanització: la cultura és el procés que ens fa humans i que crea productes humanitzats. Retrobem el concepte de cultura com a *formació*, reiteradament recordat.

Sobre el fons general d'aquest concepte ampli de cultura s'empelta, donant lloc a dos sentits més restringits, la distinció entre cultura *acadèmica* (que inclou com a estrat superior l'anomenada *alta cultura*) i la cultura *popular*. La primera és el conjunt de coneixements humanístics i científics que es poden adquirir mitjançant l'estudi, les lectures, etc., mentre que la segona, en la nostra època, s'alimenta (sovint de manera contradictòria), d'una banda, dels costums, tradicions, llegendes i

dites populars (el *folklore*) i, d'altra banda, dels coneixements i actituds difosos pels mitjans de comunicació de massa. I encara voldria destacar que hi ha un cert estrat de la cultura, en qualsevol dels seus sentits, que resulta en certa manera *intraestructural* en relació amb els altres estrats. Em refereixo a la cultura com a conjunt d'esquemes interpretatius de la realitat que possibiliten la comunicació en una època i en un àmbit geogràfic. En altres paraules, es tracta de la cultura com a conjunt d'"evidències" vigents en una època i en una societat, que permeten de suposar que tothom qui en participa parla el mateix llenguatge (parli o no la mateixa llengua). Una espècie d'inconscient cultural col·lectiu, de filosofia implícita comuna, que s'acostaria al concepte d'*episteme* (Foucault), de *paradigma* (Kuhn), de *crencies* (Ortega) o de *condició de possibilitat de l'acció comunicativa* (Habermas). És un estrat difícil d'explicitar, si no és per contrast amb altres cultures o amb altres moments de la mateixa tradició cultural.

Per al nostre tema, penso que el concepte de cultura en el sentit antropològic és massa ampli, perquè recobreix pràcticament el de societat. Resulta més pràctic, sens dubte, parlar, com fa per exemple Mario Bunge, de la cultura com a subsistema de la societat, al costat d'altres subsistemes (i en interacció amb ells) com ara l'economia o la política. És la cultura en el sentit que he anomenat acadèmic i que concerneix especialment les Facultats de Lletres.

5. La regressió de la cultura general

I després d'aquest marrada pel concepte de cultura, tornem a la qüestió de la *cultura general*. És una expressió desprestigiada per dues raons: perquè equivocadament fa pensar en una cultura elemental d'*Enciclopedia Álvarez*, i perquè, entesa com cal, gairebé ha desaparegut en el nostre món cultural d'especialistes, sovint dotats d'una incultura enciclopèdica. I ja se sap que hi ha una inapetència de l'ignorant, el qual, com ja observava Plató (*Banquet*, 204 a) no anhela saber. La regressió de la cultura general és un dels resultats de la crisi de les humanitats. Però té també altres causes: d'una banda, la indiscutible exigència de la divisió del treball i, d'altra banda, la més que discutible orientació del nostre ensenyament, que tendeix, ja en l'etapa secundària, a afavorir l'especialització prematura en perjudici de la indispensable formació general. La nostra organització de l'ensenyament no solament sembla acceptar sense recança el sistema de les abans al·ludides "dues cultures" de què parlava Snow en un llibre famós ja fa gairebé mig segle, sinó que fins i tot les fracciona novament totes dues ja en el batxillerat. I no diguem a la universitat, on la fragmentació pot anar fins a l'esmicolament. Hi ha el perill d'estudiar només la branca (quan no la branqueta) sense cap percepció de l'arbre. Com si es pogués

ser savi sobre una branca, sense haver vist mai l'arbre sencer. Aquestes paraules d'apologia de la cultura general (amb una punta d'elegia pel seu retrocés) parteixen del supòsit que "cultura general", en rigor, és una expressió redundant; que cultura, en el sentit fort del terme, és cultura general. Cultura és sempre, d'alguna forma, visió de tot l'arbre, per tornar a la metàfora lul·liana de l'*Arbre de ciència*, o de tot el *globus intellectualis*, recurrent a la imatge baconiana del mapamundi. La cultura guarda sempre alguna cosa de l'ideal renaixentista de l'*uomo universale* (en contrast, paradoxalment, amb l'estretor de mires d'un cert humanisme a què al·ludia abans) o de l'ideal classicitzant de l'*honnête homme*.

I quan dic *cultura general*, no em refereixo pas només als aspectes materials (els referents culturals sòlids, tant humanistes com científics, esmentats més amunt), sinó també i principalment als aspectes formals: hàbits intel·lectuals (tenir el cap ben fet, més que no pas ben ple, que diria Montaigne) i hàbits expressius (oralment i per escrit); dit altrament, saber pensar i parlar, llegir i escriure (el ja esmentat José M. Valverde també deia que les Facultats de Lletres havien de servir per a ensenyar a llegir i escriure!). El resultat d'una certa sedimentació d'aquests aspectes alhora materials i formals serà l'afinament del judici i de la sensibilitat. Vet aquí què és la cultura. No estic pas defensant, doncs, l'adquisició de vaguetats generalistes ni tampoc cap mena d'enciclopedisme. És veritat que he fet esment del mapamundi. En efecte, cal en algun moment la percepció de tot el mapa. Però a una certa escala, i aquí rau el secret.

La regressió de la cultura general és una pèrdua objectiva, tant des del punt de vista individual com des del col·lectiu. Des del punt de vista individual, perquè ens priva d'unes possibilitats de plaer indiscutibles i d'una riquesa personal que és una vacuna contra la unidimensionalitat. I des del punt de vista col·lectiu, en la mesura que fa més difícil la comunicació entre coetanis i entre generacions: només una cultura general compartida permet de parlar el mateix llenguatge (sigui o no, com deia abans, en la mateixa llengua). A part que l'absència de cultura general compartida anivella el llenguatge a la baixa: és la depauperació lingüística que ja he esmentat. I sense oblidar que la cultura general pot tenir fins i tot una certa utilitat: no és excepcional que hi hagi empreses que busquin persones amb el cap organitzat, amb una bona base cultural i amb una bona capacitat expressiva (oralment i per escrit), amb versatilitat per adaptar-se a les noves situacions (que tot això comporta la cultura general). Utilitat també, i gens menyspreable, per la disminució del risc de fer patèticament el ridícul, com en el cas d'aquell il·lustríssim senyor degà d'una Facultat d'aquest campus, jove i desacomplexat, que, volent-se referir sens dubte a la llei del talió, parlava, en un acte acadèmic formal, de la "llei

de Tàlion”, com si es tractés del darrer descobriment del sociòleg nord-americà de moda. Però el pitjor del cas és que no solament no es va produir un gran esclafit de riure, sinó que ni tan sols hi va haver mirades estupefactes de complicitat entre els qui suposadament s’havien d’haver adonat del disbarat. La cultura general no és, doncs, cap luxe. O, si de cas, és un luxe necessari. Tot això té alguna cosa a veure amb les Facultats de Lletres.

6. El lloc de les humanitats en el conjunt de la cultura

He dit que el concepte de cultura és més ampli que el d’humanitats o el de lletres. Però, quin és el lloc de les humanitats (o de les lletres) en el conjunt de la cultura? És veritat que les Facultats de Lletres són el lloc universitari per excel·lència del foment de la cultura general; però és obvi també que les humanitats (les lletres) no són tota la cultura, encara que quan es diu *cultura* sovint es pensi abusivament només en la humanística. On queda, doncs, la cultura científicotecnològica? Ja he insinuat que l’humanisme del Renaixement, admirable per tants motius, no pot ser el nostre model sense un correctiu enèrgic, ja que va ignorar pràcticament la nova ciència incipient i d’aquesta manera va prefigurar les “dues cultures”.

He subscrit la idea que les Facultats de Lletres han d’ensenyar a llegir i escriure. Però no hi ha cap raó per optar unilateralment per una de les “dues cultures”. És obvi que les humanitats actuals han d’incorporar amb naturalitat coneixements científics i que la cultura científica s’ha de completar amb una reflexió humanística sobre el seu sentit. I cal reconèixer que hi deu haver més científics capaços d’assaborir Shakespeare que no pas humanistes sensibles a la bellesa de les matemàtiques, cantada per Lautréamont en els seus *Chants de Maldoror*. Ara bé, no es tracta només d’equilibrar els coneixements o, encara menys, d’incrementar-los quantitativament: més aviat s’haurien d’esporgar els programes en benefici d’una millor assimilació dels aspectes bàsics en els diversos camps.

Però no n’hi ha prou amb el discurs de la complementarietat i de la permeabilitat per superar l’escissió entre les “dues cultures”. El més important és trobar el desllorigador per a pensar la relació entre la cultura humanística i la cultura científicotecnològica. Penso que l’encaix no és possible mentre la cultura humanística corri el risc d’estar en els llimbs (en el sentit etimològic i en el sentit metafòric de la paraula), en comptes d’estar en el centre, fent de marc global i dibuixant el lloc per a “l’altra cultura”. En efecte, les humanitats són la matriu de *tota* la cultura (no solament de la humanística), perquè la ciència i la tecnologia són també activitats *humanes*, fetes per l’home i per a l’home. Una cultura

científicotecnològica sense base humanística portaria a l'abdicació del pensament. "Ciència sense consciència és la ruïna de l'ànima", que deia Rabelais. És una qüestió de filosofia (en qualsevol dels sentits de la paraula), que toca, doncs, a les Facultats de Lletres. Les humanitats no es poden resignar a ser l'aspecte decoratiu de la cultura. Per això cal prestigiar aquelles disciplines "inútils" que més contribueixen a la formació global i que poden potenciar la reflexió crítica sobre la funció, els supòsits i les implicacions de la ciència i la tecnologia. Merleau-Ponty parlava de la dificultat d'articular el llenguatge científic i tecnològic amb el llenguatge del sentit. Però és clar que és el llenguatge del sentit el que dona sentit. La sala de les humanitats ha de fer alhora de distribuïdor en la casa de la cultura. Vet aquí una altra bona raó per a pensar que la Facultat de Lletres ha de tenir un lloc preeminent a la universitat.

7. La salut de les humanitats

Ara bé, no és pas la meua intenció cridar a cap "rearmament humanístic". També he mirat de no caure en la impertinència de dir com penso que hauria de ser *aquesta* Facultat de Lletres, ara que ja no hi sóc. Em limito a dir com m'agradaria que brillessin les Facultats de Lletres. Però com que el seu destí està lligat al de les humanitats, deixeu-me repetir el que ja he exposat en altres ocasions: que la salut de les humanitats, de les lletres, de la cultura general i de la cultura en general està íntimament relacionada, al meu entendre, amb quatre o cinc coses que en aquesta ocasió solemne voldria tornar a glossar esquemàticament i que em sembla que per a una bona Facultat de Lletres haurien de ser una evidència.

a) *Amb el domini de la llengua pròpia*. I dono per suposat que de llengua pròpia només en tenim una. (No sé si hi ha individus perfectament bilingües, que serien l'anàleg dels ambidextres; si se'm permet de continuar amb la comparació, diria que, així com els pretesos ambidextres no són generalment sinó individus mal "lateralitzats" i, doncs, amb una doble destresa limitada, una cosa semblant deu passar amb els pretesos bilingües perfectes.) Som monolingües, encara que ens convingui de ser poliglots. Ser monolingües no solament no ens impedeix de ser poliglots, sinó que ens hi ajuda. D'altra banda, és el domini de la llengua pròpia el que ens permet d'estructurar els productes mentals i de fer-los comunicables. Ensenyar a expressar-se i ensenyar a pensar és gairebé el mateix. I no ens hem de cansar mai de repetir i de repetir-nos que tot professor és també professor de llengua.

b) *Amb el coneixement del llatí*, en el nostre àmbit cultural. I no pas per la raó que s'esgrimeix a vegades, que el llatí afavoreix l'esperit analític (perquè l'esperit ana-

lític pot ser afavorit per qualsevol disciplina ben ensenyada), sinó per altres raons, com ara: que ens manté arrelats al nostre sòl nutrici (i no és bo perdre les arrels); que facilita enormement l'aprenentatge de les llengües romàniques, començant per la nostra (sense oblidar que l'ara indispensable anglès, des del punt de vista del lèxic, és una llengua semiromànica); que vehicula un pòsit sapiencial d'un valor cultural que no té preu (amb molt bon criteri, els actualitzadors francesos del *Petit Larousse illustré* van mantenint les pàgines de color rosa, que recullen una bona col·lecció d'*aurea dicta*); i que dóna accés *directe* no solament a la gran literatura llatina, sinó a quasi dos mil anys de pensament filosòfic, teològic i científic occidental (en gros, des de Ciceró i Lucreci fins a Newton i Linné).

c) *Amb la lectura dels clàssics de la literatura i del pensament* (no únicament dels grecs i llatins, és clar, i sense oblidar la Bíblia). Tant per a un físic com per a un advocat, per a un metge com per a un periodista, per a un historiador com per a un mestre, no és igual haver llegit Sòfocles que no haver-lo llegit (per posar només un exemple). Ja ho deia Descartes: freqüentar els clàssics és freqüentar els millors esperits del passat, aquells que precisament considerem clàssics perquè són sempre actuals. I això no és pas cosa només de la universitat: tota la vida estaré agraït a aquella mestra de poble que, als set anys, em va fer dibuixar la testa del Dant coronada de llorer; aquella imatge, que encara tinc gravada, em va portar a llegir, amb el temps, la *Divina Comèdia*.

d) *Amb la filosofia*. No tant per tenir uns determinats coneixements (encara que tampoc no fan nosa) com per desenvolupar la capacitat de reflexió, de crítica, d'anàlisi, de formulació de les preguntes clau de l'existència humana, a la llum d'una esplèndida tradició multiseular constantment renovada. De fet, la filosofia ha estat l'eix de la cultura europea i la matriu de totes les ciències. Husserl, un dels més grans pensadors contemporanis, deia que era la "forma espiritual de la cultura europea", preocupat com estava per l'esdevenidor del nostre continent si arribava a perdre aquesta "forma espiritual".

e) Finalment, *amb la història general de la cultura*, una disciplina que ens falta i que es revela cada vegada més indispensable a tots els nivells de l'ensenyament. A hores d'ara, un bon bagatge de cultura general probablement ja només es pot tenir en forma de coneixement d'història general de la cultura, de visió global del passat cultural de la humanitat. Vull dir, d'una història global, que ho sigui alhora de la literatura, de l'art, de la ciència, de la filosofia i de la religió, considerats conjuntament dintre d'un marc sòlid d'"història", en el sentit convencional d'aquest terme. D'una història global que proporcioni els repetidament esmentats referents

humanístics i científics, amb coordenades espacials i temporals, geogràfiques i cronològiques, que no ballin. D'una història global on els segles no siguin només innocents números romans sense significació i on el mapa sigui una invitació constant al coneixement directe en la mesura de les possibilitats. Perquè conèixer només mitjançant el discurs històric seria com conèixer només a través del mapa. Ara bé, cal estudiar el mapa, però sobretot, després de situar-los en el mapa, cal visitar ciutats i altres paratges, fer estades en alguns indrets i finalment instal·lar-se en algun lloc des d'on es puguin fer excursions i viatges.

8. Una bona Facultat de Lletres, nau capitana d'una bona universitat

Vaig acabant. En aquest “elogi” de les Facultats de Lletres com a centres unificats d'ensenyament superior, he volgut posar l'èmfasi en la seva funció específica (el que he anomenat la *formació*), però també en el paper que han de fer en la transmissió crítica del patrimoni cultural, en la promoció de la cultura general i en la integració de les “dues cultures”. Aquesta és la seva grandesa.

He qualificat el projecte d'una bona Facultat de Lletres d'ambiciós i difícil, però també d'atractiu i plausible. Difícil, perquè a les “misèries” pròpies, derivades de la recurrent i ara accentuada crisi de les humanitats, dels possibles complexos davant d'altres facultats socialment més prestigiades i de l'escàs reconeixement institucional —hi afegeixo ara— de la seva especificitat tant en la docència com en la recerca, s'hi afegeixen les “misèries” universitàries compartides amb els altres centres, que ara no cal recordar. Les nostres universitats en tenen molts de problemes, i és obvi que no els resoldrà pas (potser val la pena de fer-hi al·lusió) l'anomenat procés de Bolonya, que té uns objectius directes molt concrets (l'homogeneïtació de títols i de crèdits i la invitació a la mobilitat dels universitaris), que s'han de dur a terme amb el *savoir faire*, fins ara no sempre prou acreditat, dels governs del país (l'espanyol i el català, en el nostre cas) i de les mateixes universitats; encara que comporta també altres conseqüències, com ara la potenciació de l'autonomia universitària (crònicament deficient entre nosaltres, perquè encara ens arriba l'ombra allargada de la Llei Moyano) i l'estímul per a la renovació dels mètodes docents (cosa que sempre és d'agrair). Sobre el procés de Bolonya, deixeu-me afegir solament dues coses: la primera, que em sembla que el govern de l'estat ha comès un error greu optant, a diferència dels altres estats europeus, pel “grau” en quatre anys, nova versió, com ha dit algú amb humor, de l'ample ferroviari espanyol; i la segona, que, pel que fa als mètodes docents, una classe és bona si és bona, sigui magistral o no.

Projecte difícil, deia, però ambiciós, només viable si es té precisament una dosi prou elevada d'ambició, d'orgull, de confiança, d'autoestima, de consciència de la pròpia raó de ser. Però, amb aquest condició, atractiu i plausible. Tothom sap que és més fàcil crear (o mantenir) una Facultat de Lletres que una Facultat de Ciències, bàsicament perquè té un menor cost econòmic. Però poques vegades es diu que és més difícil tenir (o mantenir) una *bona* Facultat de Lletres que una *bona* Facultat de Ciències. Ambició, aquí vol dir sobretot, al meu entendre, aposta decidida per l'excel·lència, que s'hauria de traduir en una política de captació de talents i en un nivell superior d'exigència. És un despropòsit pensar que una carrera de lletres és més fàcil que una de ciències, i els bons alumnes no perdonen el baix nivell d'exigència. D'altra banda, sempre he pensat que la clau és el professorat. I també aquí diria que potser és més fàcil ser professor de lletres que ser professor de ciències, però que és més difícil ser un *bon* professor de lletres que un *bon* professor de ciències, perquè les lletres comporten dificultats específiques, ja que no n'hi ha prou amb una mica d'"esperit de geometria", sinó que cal molt "esperit de finesa" a més d'un bon *background* de cultura. Una Facultat de Lletres serà una *bona* Facultat de Lletres si té bons professors i si té, d'escreix, algun *mestre*, que és una altra categoria (el professor té alumnes, però el mestre té deixebles); encara que prou sabem que els George Steiner o els Umberto Eco, per esmentar només alguns exemples actuals, no sorgeixen cada dia a cada barri. Hi ha, d'altra banda, el repte del recurs savi a les noves tecnologies, tan útils i tan absorbents, que, com deia l'àvia dels diners, són bons mossos, però mal amo: m'inquieta l'alegria amb què la premsa ha saludat l'anunci de la substitució pura i simple del llibre per l'ordinador en no sé quin curs de l'ensenyament secundari.

L'aposta per l'excel·lència penso que hauria d'anar acompanyada d'un profund arrelament al país. Per la meva part, una de les coses que ja he pogut aprendre és que l'universal només es realitza en el singular. I ja que he posat aquest "elogi" sota el patrocini del poeta Joan Maragall, permeteu-me que el citi a propòsit d'aquesta qüestió: "Fixem-nos" —diu— "que Ibsen i la seva gent són ben noruecs, i que, justament per ésser-ho amb tanta força, són tan europeus, tan humans". Tot plegat suposa intel·ligència, i cal saber que la intel·ligència a vegades és una obligació.

Recapitulant fins a l'extrem: penso que no es pot dir que una universitat sigui bona si no té una bona Facultat de Lletres, però que sí que es pot dir que si té una bona Facultat de Lletres té una *chance* de ser una bona universitat. No sé si mai se li ha ocorregut a cap rector de presumir de tenir una bona Facultat de Lletres, però estic convençut que una bona Facultat de Lletres pot ser —hauria de ser— la nau capitana d'una bona universitat.

Moltes gràcies, novament, a la Sra. Degana per haver-me permès d'exposar alguns dels meus pensaments sobre les Facultats de Lletres, i a tots vosaltres per la vostra atenció.

CURRICULUM VITAE

PERE LLUÍS FONT

Pere Lluís Font

Nascut a Pujalt (Pallars Sobirà) el 1934. De formació universitària francesa en filosofia i teologia, ha estat professor d'història de la filosofia moderna i de filosofia de la religió a la Universitat Autònoma de Barcelona des de la seva fundació el 1968, i en fou el primer coordinador del Departament de Filosofia i vicerector d'Estudis. Ha dirigit la col·lecció "Textos Filosòfics" (Editorial Laia i, després, Edicions 62), ha editat en català obres de Montaigne, de Descartes, de Pascal, de Spinoza i de Kant i ha publicat treballs d'història de la filosofia moderna, d'història del pensament català, d'història del pensament cristià i de filosofia de la religió. És membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1990, emèrit des del 2004) i de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (2009). També forma part del Consell de Direcció de la Fundació Bernat Metge i del Consell Supervisor del TERMCAT i és vicepresident del Patronat de la Fundació Joan Maragall. Ha estat president del Centre d'Estudis Francesc Eiximenis i del Consell Assessor de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, i membre del Col·legi de Filosofia de Barcelona, del Consell Assessor de Cultura de la Generalitat de Catalunya, del Consell Escolar de Catalunya, del Consell d'Avaluació Científica i Tècnica del Pla de Recerca de Catalunya i de la Comissió Assessora d'Ètica per a les Ciències i la Tecnologia de Catalunya. Ha rebut la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (2003) i el Premi Amic dels Amics de la Universitat Autònoma de Barcelona (2004) i és doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida (2005). Algunes publicacions significatives: *L'estatut de la filosofia de la religió* (1981); *Discurs del mètode* de Descartes (traducció i comentari, 1996); *Introducció a la lectura de Pascal* (1996); *Onze tesis sobre Kant* (1998); *Experiència estètica, experiència ètica i experiència religiosa* (1999); *L'ètica kantiana* (2000); *Les idees i els dies. Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans* (2002); *Història del pensament cristià. Quaranta figures* (2003); *Confessió. Lliçó de comiat* (2004).